

Xankishi MƏMMƏDOV

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Texnika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

E-mail: kankishimamedov_53@mail.ru

Orcid: 0009-0006-6978-3084

Xurshida KADİROVA

Əlişir Nəvai adına Daşkənd Dövlət Özbək Dili və Ədəbiyyatı Universiteti

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

E-mail: qodirova@navoiy-uni.uz; kadirova.golden@yandex.ru

Orcid: 0000-0001-5194-7155

<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2024.3.53>

**BAHARIYYƏ MOTİVLİ AZƏRBAYCAN, TÜRK VƏ ÖZBƏK
ATALAR SÖZLƏRİNİN MÜQAYİSƏLİ TİPOLOGİYASI**

Açar sözlər: Bahariyyə, Azərbaycan atalar sözləri, Türk atalar sözləri, Özbək atalar sözləri, müqayisəli tipologiya.

SUMMARY

Khankishi Mammedov, Khurshida Kadirova

**COMPARATIVE TYPOLOGY OF AZERBAIJANI, TURKISH AND UZBEK PROVERBS
WITH THE MOTIF OF SPRING**

Poems depicting spring are called "bahariyya" in classical Eastern literature. Spices manifest themselves in different forms. An example of the most famous bahariyyah is the bahariyyah, which consists of 62 verses at the beginning of the work "Dahname", composed in 1506 by the 16th-century classical Azerbaijani poet Shah Ismayil Khatai in the masnavi genre. "Dahname" is derived from the Persian words "Dah" (ده - ten) and "nameh" (نامه - letter) which means "ten letters". In this poem, which consists of more than 1400 couplets and 1532 verses, there are many names of fruits, flowers, flowers and birds: apple, cherry, tulip, violet, lotus, field pigeon, crane, lachin, nightingale, eagle, goose, partridge, owl, sparrow, etc. There are enough such examples in Ashik's creativity. But how in proverbs, are there examples of bahariyyah motive? After all, most proverbs are short pieces of poetry in the form of poetry. Our research shows that there are enough examples of bahariyya motifs in Azerbaijani, Turkish and Uzbek folklore. For example, "Nightingales don't sing until spring" (Azerbaijan), "Spring doesn't come with a single flower" (Turkey), "A good year is known from spring, a good day is from the Sahara" (Uzbek) and so on. related to its influence on the way of life. Although proverbs related to bahariyya are found in various dictionaries, no comparative research works are found in academic sources. This can be considered as one of the factors that show the scientific novelty and relevance of the topic. Note that "bahariyya proverbs and parables" was first studied by Khankishi Memmedov.

Key words: bahariyya, Azerbaijani proverbs, Turkish proverbs, Uzbek proverbs, comparative typology.

РЕЗЮМЕ

Ханкиши Мамедов, Хуршида Кадирова

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ТИПОЛОГИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ, ТУРЕЦКИХ И
УЗБЕКСКИХ ПОСЛОВИЦ С МОТИВОМ ВЕСНЫ

Стихи с изображением весны в классической восточной литературе называются "бахарийя". Подобных примеров немало в азербайджанской, турецкой и узбекской литературе. "Бахарийя" проявляются в разных формах. Примером самой известной бахарийи является бахарийя, состоящая из 62 стихов в начале произведения "Дахнаме", написанного в 1506 году классическим азербайджанским поэтом XVI века Шахом Исмаилом Хатаи в жанре месневи. Слово "Дахнаме" образовано от персидских слов "дах" (ده - десять) и "наме" (نامه - письмо), что означает "десять писем". В этой поэме, состоящей из более чем 1400 двустиший и 1532 стихов, встречается множество названий фруктов, цветочек, цветов и птиц: яблоко, вишня, тюльпан, фиалка, лотос, полевой голубь, журавль, лачин, соловей, орел, гусь, куропатка, сова, воробей и т.д. Подобных примеров в творчестве азербайджанских ашугов достаточно. А в пословицах встречаются ли примеры мотива бахарийя? Ведь большинство пословиц – это короткие поэтические произведения в стихотворной форме. Наши исследования показывают, что примеров с мотивом бахарийя достаточно в азербайджанском, турецком и узбекском фольклоре. Например, "Bahar gələnə qədər bülbüllər oxumaz" [Пока не придет весна, соловьи не поют] (Азербайджан), "Bir çiçəkle bahar gelmez/olmaz" [Весна не приходит ни с одним цветком] (Турция), "Yaxshi yil bahoridan ma'lum, yaxshi kun – saharidan" ["Хороший год узнают по весне, хороший день – по утрам] (Узбек) и т. д. Конечно это связано с влиянием весны на образ жизни людей. Несмотря на то, что пословицы, связанные с бахарийей, встречаются в различных словарях, сравнительных исследованиях в академических источниках не обнаружено. Это можно считать одним из факторов, свидетельствующих о научной новизне и актуальности темы. Отметим, что "пословицы бахарийе" впервые был исследован Ханкиши Мамедовым.

Ключевые слова: бахарийя, азербайджанские пословицы, турецкие пословицы, узбекские пословицы, сравнительная типология.

Dünya ölkələrinin elmi jurnallarında atalar sözü və məsələlər haqqında sayı bilinməyən əsərlərə rast gəlinməyə də, akademik mənbələrdə Azərbaycan, Türkiyə və Özbək dillərində bahariyyə motivli atalar sözü və məsələlərin müqayisəli tədqiqinə aid əsərlərə rast gəlinmir. Bu da mövzunun elmi yeniliyini və aktuallığını göstərən amillərdən biri hesab oluna bilər. Yeri gəlmişkən, Əlişir Nəvai adına Daşkənd Dövlət Özbək Dili və Ədəbiyyatı Universitetinin Filologiya fakültəsinin dekanı, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Saodat Muxamedova və dosent Xankişi Məmmədovun "Семантика поэтической структуры парадигмы «эввел-ахыр» «начало-конец» азербайджанских, русских и узбекских пословиц" (8, 25-38) və "Формулы азербайджанских и узбекских пословиц и притч в форме «перекрестной рифмы» или «гошайарпаг»/«чарпаз гафийе" (9, 44-53) məqalələri də Azərbaycan və Özbək atalar sözü və məsələlərinin müqayisəli tədqiqinə həsr edilmiş maraqlı əsərlərdəndir. Sabit birləşmələrin Özbək və rus dillərində linqvokulturoloji aspektdə müqayisəli təhlili və özbək-rus dillərinin təmsalında bəzi frazeoloji vahidlərin bədii tərcümədə əksi A.Beisenova və X.Kadirova tərəfindən tədqiq edilmişdir (8, 2023) və (9). Bununla belə bir çox maraqlı mövzular mövcuddur ki, onlar hələ də öz tədqiqatçıların yolunu gözləyir. Belə mövzulardan biri də Azərbaycan, Türkiyə və Özbək dillərində bahariyyə motivli atalar sözü və məsələlərin müqayisəli tədqiqi məsələsidir.

Mənşə etibarı ilə ərəb sözü olan "bahariyyə", bahar fəslinin gəlişini, təbiətin canlanmasını, onun gözəlliklərini özündə əks etdirən şeirlərə və ya şeirlər silsiləsinə deyilir. Ən çox qəzəl, qəsidə və məsnəvi formasında rast gəlinə də, başqa şəkillərdə də, məsələn, qoşma, gəraylı və sair ola bilər. Məlum olur ki, Azərbaycan, Türk və Özbək ədəbiyyatında bahariyyələr çoxdur. Bu cür şeirlərin ən gözəl nümunəsinə XVI əsr klassik divan ədəbiyyatında böyük Azərbaycan şairi Şah İsmayıl Xətəinin 1506-cı ildə ərəz vəzninin həzəc bəhrində yazdığı 1532 beytdən ibarət olan "Dəhnamə" əsərində rast gəlinir. "Dəh" (ده— on) və "namə" (نامه— məktub) fars sözlərindən yaranmışdır. Bu əsərin başlanğıcındakı 62 beyt bahariyyənin ən gözəl nümunəsi hesab edilir. Həmin əsərdən dörd misraya diqqət edək:

Qış getdi, yenə bahar gəldi,
Gül bitdi və laləzar gəldi.
Quşlar qamusu fəğanə düşdü,
Eşq odu yenə bu canə düşdü.

Azərbaycan təbiətinin əsrarəngiz gözəlliyini və füsunkar təbiət mənzərələri əks etdirən bu əsərdə alma, gilə, lalə, bənövşə, nilufər, çöl göyərçini, durna, laçın, bülbül, qartal, qaz, kəklik, bayquş, sərçə adı kimi çoxlu sayda meyvə, gül, çiçək və quş adlarına rast gəlinir: Ozan-aşıq yaradıcılığında, o cümlədən, Aşıq Ələsgərin, Qurbaninin, Abbas Tufarqanlının və bir çox sənətkarların yaradıcılığında belə əsərlər yetərincədir. Abbas Tufarqanlı şeirindən bir bənd:

Budur gəldi bahar fəslü,
Dağların lala vaxtıdır.
Açılıbdı qızıl güllər,
Bülbülün bala vaxtıdır.

Bəs bahariyyə motivli nümunələrə atalar sözlərində də rast gəlinirmi? Və ya bahar fəslü və ona aid olan aylar özünü atalar sözlərində necə biruzə verir? Axı atalar sözlərinin çoxu şeir şəklində olan qısa şeir parçalarıdır. Məlum olur ki, Azərbaycan, Türk və Özbək atalar sözlərində mövzu ilə bağlı misallar yetərincədir. Bu da sözsüz ki, bahar fəslinin insanların həyat tərzinə təsiri ilə bağlıdır. Bu araşdırmada bahariyyə ilə bağlı Azərbaycan, Türk və Özbək atalar sözləri araşdırılır. Mövzu ilə bağlı müxtəlif lüğətlərdə nümunələrə rast gəlinə də, bahariyyə motivli Azərbaycan, Türk və özbək atalar sözləri və məsələlərinin müqayisəli tədqiqi ilə bağlı hər hansı bir tədqiqat əsərinə rast gəlinmir. Bu da mövzunun aktuallığından və elmi yeniliyindən xəbət verir. Qeyd edək ki, Azərbaycan-türk-özbək dilində "bahariyyə atalar sözləri və məsələləri" ilk dəfə olaraq bizim tərəfimizdən tədqiq edilir. Mənbə kimi aşağıdakı ədəbiyyatlar istifadə edilmişdir: (1); (2); (3); (4), (5) və (10).

Azərbaycanda Bahar fəslinə Yaz fəslü də deyirlər. Amma Türkiyədə və Özbəkistanda Yaz fəslü deyəndə Yay mövsümü nəzərdə tutulur. Bahar fəslinə Türkiyədə və Özbəkistanda Bahar və ya İlləbahar deyilir. Qeyd edək ki, Azərbaycanda və Özbəkistanda bir il dörd fəsilə bölündüyü halda, Türk cəmiyyətində Anadolu xalqının düşüncəsinə görə bir il iki fəslə bölürlər. Bunlar yay fəslinin təşkil etdiyi Xızır günləri və qış fəslini təşkil etdiyi Noyabr günləridir. Hər üç dildə bahariyyə

motivli atalar sözləri çox zaman bahar, yaz, Mart, Aprel və May ayları adıyla özünü biruzə verir. Bu atalar sözləri müxtəlif məzmunlu və formalı olsa da, əsas motivin baharda təbiətin oyanması, havanın gözəl keçməsi və bu mövsümdə işləməyin vacib olduğu və bu aylarda işləməyinin qışda güzaranının yaxşı keçməyəcəyi vurğulanır. Müxtəlif təzadlardan, məsələn, Mart-Aprel (Martda mərək, Apreldə gərək), yaz-qış (Yaz əkinçi, qış dilənçi), ər-arvad (Mart havası, ərənən-arvad davası) təzadları vasitəsi ilə yaradılmış atalar sözləri, xüsusən qafiyəli atalar sözləri (Mart havası, ərənən-arvad davası; Yaz əkinçi, qış dilənçi; Yaz bitirir, yay yetirir, payız gətirir, qış itirir və sair) isə ulularımızın bədii zövq sarıdan nə qədər zəngin olmalarından xəbər verir. Qafiyələr kursivlə verilmişdir: *havası – davası, əkinçi – dilənçi, bitirir – yetirir – gətirir – itirir.*

1. Bahariyyə ilə əlaqəli Azərbaycan atalar sözləri və məsəlləri

Aprel yağışları bol məhsul gətirər; Bahar gələndə qədər bülüllər oxumaz; Bir gül ilə bahar olmaz; Bir çiçək ilə yaz olmaz; Mart çıxdı, dərd çıxdı; Mart havası qərarlıdır; Mart havası, ərənən-arvad davası; Mart gələndə şir kimi gəlir, gedəndə quzu kimi gedir; Martda cücərən otlar tez də saxtaya-borana düşüb məhv olar; Martda mərək, Apreldə gərək; Martda mərək, apreldə gərək, mayda bir xortum otun gərək; Martda mərək, yarı gərək; Martın gözünə barmağım, yazda çıxdı oğlağım; Martın küləyi, Aprelinə yağışları Mayda gül-çiçək gətirər; Martın özünə lənət, aprelin on beşinəcəni; Mayıs ayı – vayıs ayı; Yaz bitirir, yay yetirir, payız gətirir, qış itirir; Yaz əkinçi, qış dilənçi; Yaz gətirər, qış aparar; Yağış bol olduqca, qamış da bol olar; Yaz günü kölgədə yatanın qış günü çörəyi qapılardan gələr; Yaz günündə tərləməyən qış günündə titrəyər; Yaz günündə yola çıxsan, qış gününü gözünün qabağına al; Yaz inəksizin, qış inəklinin halına; Yaz kasıbın yorğan-döşəyidi; Yaz qışından bəlli edər, qış qardaşından; Yaz soyuğu yancığ ətidür; Yaz üyüntüsü qışa qatıqdır; Yaz var, qış var, nə tələsik iş var; Yaz yağışı tez keçər; Yaz yağışından, analıq qarğışından bəllidi; Yazda çıxartdıq dananı, bəyənəmz oldu ananı; Yazda arpa yeyən at, qışda ətini tökməz; Yazda çalan, qışda oynar; Yazda işləməyən qış sərt gələr; Yazda kölgə sevənin qışı qar olar; Yazda oynayar, güllər, qışda acından ölər; Yazın hərəkəti, payızın bərəkəti.

Bahariyyə motivli Azərbaycan atalar sözü və məsəllərində bədiilik o qədər yüksəkdir ki, sanki üslubi nəzarətdən kənarda heç nə qalmamışdır. Bu mənada bir çox atalar sözlərinin sanki, lipoqram modeli ilə yarandığı diqqəti cəlb edir. Məsələn, aşağıdakı atalar sözlərində b, m, f, v, p kimi dodaqlanan samitlərdən başqa j və x samitləri, ümumilikdə yeddi hərf mətnlərdə iştirak etmir: Yazda oynayar, güllər, qışda acından ölər; Yazda çalan, qışda oynar; Yaz əkinçi, qış dilənçi; Yaz inəksizin, qış inəklinin halına; Yaz soyuğu yancığ ətidür; Yaz üyüntüsü qışa qatıqdır; Yaz yağışı tez keçər. Qeyd edək ki, "dodaqdəyməz atalar sözləri" də ilk dəfə X.Məmmədov tərəfindən tədqiq edilmişdir (12, 100-108).

Beləliklə, bahariyyə motivli Azərbaycan atalar sözlərinin daxili semantikasında tükənməz zəngin üslubi zənginliklərin gizləndiyinin və onlarda dilimizin obraz yaratma imkanlarının nə qədər geniş olması imkanları aşkarlanır. Sözsüz ki,

milli intellektual və etnopsixoloji varlığımızın stixial-mədəni potensiyası olan bu nümunələrin effektiv didaktik vasitə kimi də qəbul oluna bilər.

2. Bahariyyə motivli Türk atalar sözləri və məsəlləri

Azərbaycan atalar sözlərindən fərqli olaraq Türk atalar sözlərində bahar adına çox az rast gəlinir. Bu da çox güman ki, xalq arasında ilin yay və qış fəsilələrinə bölünməsi ilə əlaqədardır. Qeyd edək ki, Türk folklorunda bahariyyə ilə bağlı atalar sözləri daha çox özlərini ay adları ilə bağlı bürüzə verirlər. Türkiyənin bəzi bölgələrində bahar fəslinə aid olan aylar da bir çox aylar kimi müxtəlif cür adlandırılır. Məsələn, Mart ayı – "Dert ayı", Aprel – "Nisan", May ayı – "Kiraz ayı" kimi adlanır. Aşağıda Bahariyyə ilə bağlı Türk atalar sözləri və məsəllərə aid bəzi nümunələr verilmişdir: Aprill apışır, budak yere yapışır; Bahar çiçeğiyle güzeldir; Bahar derdi güz derdi, oğlan derdi kız derdi; Bir çiçekle bahar gelmez/olmaz; Gücük az, mart yaz; Gücük güç üzer, mart gön yüzer; Karakışta karlar martta yağmaz, nisanda durmazsa değme çiftçinin keyfine; Kork aprilin beşinden, öküzü ayırır eşinden; Mart ayı, dert ayı; Mart ayında tencerede gibi olur; Mart ayların çingenesidir; Mart çıkmadıkça dert çıkmaz; Mart çıktı, dert çıktı; Mart dokuzu, dokuzun dokuzu, o da olmazsa otuzu; Mart dokuzunda çıra yak, bağ buda; Mart geldi, dert geldi; Mart içeri, pire dışarı; Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır; Mart kuruluk, nisan yağmurluk; Mart martladı, tavuk yumurtladı; Mart martlığını gösterir, koca öküzün boynuzunu karlatır; Mart yağar nisan övünür, nisan yağar insan övünür; Martta sürmez, eylülde ekmezsen sabanı bırak; Martta tezek kuruya, nisanda seller yürüye; Martta yağmasın, nisanda dinmesin; Martta yağmaz, nisanda dinmezse, sabanlar altın olur; Nisan ağlar, mayıs gülerse, çiftçi sevinir; Nisan yağar sap olur, Mayıs yağar çeç (tahıl yığını) olur; Nisan yağmuru: altın araba, gümüş tekerlek; Samanın iyisini marta koy, marta koymazsan, koca öküzün derisini avlaya artakoy; Şubatın sonundan, martın onundan kork; Yılın eksliğini nisan getirir, nisanın eksliğini yıl getirmez.

3. Bahariyyə ilə bağlı Özbək atalar sözləri və məsəlləri

Özbək dilindəki atalar sözləri Orta Asiyada işlənən təqvim aylarının adları ilə bağlıdır. "Beruni şəhadət verir ki, qədim xorazlıların xüsusi il hesabı var idi, onlar günəşin və ayın hərəkətini, bürcələrin mövqelərini bilirdilər. Buna görə də salnamə yaratmaq üçün göy cisimlərinin tarixi hərəkətindən əsas götürmüşlər. Qədim dövrlərdə yaradılmış özbək xalq güzgüsü babalarımızın çoxillik həyat təcrübələri, müşahidələri, həyat tərzini ilə bağlıdır. Ənənəyə görə, özbək xalq rəqsi hamalla başlayır. Hamal baharı 90-cı illərin ilk ayıdır və martın 21-dən aprelin 21-dək davam edir. "Həmal" ərəb sözü olub, "quzu" mənasını verir. Məlumdur ki, qədim astroloqlar səmadakı 12 bürcün birincisinə aid olan nuranilər quzuya bənzətdirmişlər" (11, 5-10). Qədim dövrlərdən bəri doğumun ilk ayı böyük həyat əhəmiyyət kəsb edir. Özbək xalq atalar sözlərində mövzu ilə bağlı ifadələr var: Hamal kirdi – amal kirdi (5).

Özbək dilində bu ayların qəməri ilinin hesablanması ilə müəyyən edilən ayların adları ilə bağlı atalar sözləri yaranmışdır.

Bürclər cədvəli

№	Ərəb tələffüzü	Farsca tələffüz	özbək tələffüzü	Cari hesaba görə
1.	Hamal	Barre	Qo‘y	22 mart – 20 aprel
2.	Savr	Gov	Sigir	21 aprel – 20 may
3.	Javzo	Dupaykar	Egizak	21 may – 21 iyun
4.	Saraton	Xarcheng	Qisqichbaqa	22 iyun – 22 iyul
5.	Asad	Sher	Arslon	23 iyul – 22 avqust
6.	Sunbula	Xosha	Boshoq	23 avqust – 23 sentyabr
7.	Mezon	Tarozu	Tarozu	24 sentyabr – 22 oktyabr
8.	Aqrab	Gajdum	Chayon	23 oktyabr – 22 noyabr
9.	Qavs	Kamon	Yoy	23 noyabr – 21 dekabr
10.	Jady	Buzg‘ola	Tog‘ taka	22 dekabr – 19 yanvar
11.	Dalv	Do‘l	Qovg‘a	20 yanvar – 18 fevral
12.	Hut	Mohiy	Baliq	19 fevral – 21 mart

- 1) Savr bo‘lmay, sayronbo‘lmas,
Sayronbo‘lmay, avronbo‘lmas.
- 2) Savr yomgiri – sari oltin.
- 3) Savr kelsa, muzturmas,
Quda kelsa, qizturmas.
- 4) Savr kirdi – ekinlargadavrkirdi.
- 5) Savr oyi – davroyi.
- 6) Savmingsanog‘idaqishningyog‘ini bor.

Aprəl ayı zirvəyə çatan bahar təravəti atalar sözlərində öz əksini tapıb. Bu mənada Hut ayı ayın başlanğıcı kimi müsbət fikirlərə malik atalar sözlərinin mövzusu ola bilər. Çünki fevralın sonu, martın əvvəlinə düşür:

- 1) Yaxshi kelsa – hut, yomon kelsa – yut.
- 2) Yaxshi kelsa hut – kadi-kadi sut.
Yomon kelsa hut – qaqshab qolgan put.
- 3) Yaxshi kelsa hutni ko‘ring,
Xurma-xurma sutni ko‘ring.
Yomon kelsa, hutni ko‘ring,
Serrayib yotgan putni ko‘ring.

“Yaz” mövzusu özbək dilində də xoşagəlməz semantikaya malik leksik vahidlərlə işlənir, məsələn:

- 1) Savr degan sonli qish, men javzongdan qo‘rqaman.
- 2) Javzodagi yomg‘irdan ilon yog‘sa yaxshi.

Lakin qışdan daha yaxşıdır: Qishning sovug‘ida to‘ngandan, yozning issig‘ida o‘lgan yaxshi.

Böyük türk alimi Mahmud Kaşqarinin yazdığına görə, türklər ilk bahar ayını “böyük ay” və ya “ümid ayı” adlandırırdılar. Bu dövrdə onlar Novruz bayramını qeyd edir, kütləvi əyləncələr keçirirdilər. Məhz buna görə də özbək dilindəki atalar sözlərinin əksəriyyəti Novruz mövzusu ilə bağlıdır. Məsələn: Navro‘zdan so‘ng qish boimas, mizondan so‘ng yoz boimas.

Bahariyyə motivli özbək xalq atalar sözləri nümunələri: Bahorda uxlagan qishda yeg‘ laydi; Bir bahor kuni bir yilni to‘ldiradi; Bittaqaqidirg‘och kelgani bilan bahor bo‘lmas; Daryo suvini bahor toshirar, odam qadrini mehnat oshirar; Kun g‘amini sahar ye, yil g‘amini bahor ye; Yaxshi yil bahoridan ma‘lum, yaxshi kun – saharidan; Yilning yaxshi kelishi bahordan ma‘lum;

Nəticə

Beləliklə, müasir düşüncə sistemindən yanaşanda Azərbaycan, Türk və Özbək “bahariyyə” atalar sözləri içərisində oxşar və hətta semantik cəhətcə tamamilə üst-üstə düşən çoxlu sayda nümunələrin olduğunu şahidi oluruq. Deməli, atalar sözü və məsəllərin bir-birinə uyğunluğunun həlledici səbəbi nə qohumluq, nə hər hansı bir əlaqə, nə də xalqların tarixi oxşarlığıdır. Və belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, müxtəlif xalqlara məxsus, lakin mənaca eyni olan atalar sözləri və məsəllər arasında olan bütün fərq yalnız onların bədii quruluşunda, yerli reallıqlarda və anlayışlardadır. Məsələn, yuxarıda qeyd edilən “Bir çiçəkle bahar gəlməz/olmaz” Azərbaycan və Türk atalar sözündə “çiçək” leksemi Amerika və Britaniya atalar sözlərində “moruq” və “qaranquş” leksemləri ilə əvəz olunub: “It takes more than a robin to make a spring”/ One robin doesn't make a spring (Am)/ One swallow does not make a spring (Am, Br). Ümumi cəhət isə onların məntiqi məzmununda və onlar tərəfindən verilən real həyatın varlıqları arasındakı münasibətlərin xarakterindədir. Beləliklə açıq-aydın görünür ki, bütün milli toplularda atalar sözləri və məsəllər biri-birinə çox oxşayır və istənilən dilin atalar sözü fonunda hər atalar sözünə başqa dildə uyğun gələn atalar sözünü tapmaq çətin deyil. Yəni, həmin atalar sözlərində mənə və obyektlərin münasibəti eyni, obyektlər isə fərqli olacaqdır. Hətta, tam eynisi də kifayət qədərdir. Folklorun ən qədim lokal janrlarından olan atalar sözü və məsəllərin “bahariyyə” modelinin semantik təbiətinin müşahidə və dərk edilməsi, sistemli şəkildə öyrənilməsi, eləcə də gənc nəsillərə təlqin olunması, zənnimizcə, mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki bu nümunələr insanların yaradıcı fəallığının artırılmasında, onların mənəviyyatının və bədii təfəkkürünün zənginləşdirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu həm də hər üç dilin gözəlliyini təmin edən ən önəmli vasitələrdən biri kimi qəbul edilə bilər. Güman edirik ki, atalar sözləri və məsəllərin areal sisteminin ümumi

mənzərəsinin daha aydın təsəvvür və dərk edilməsi, eləcə də tədqiq edilən dillərdə yaranan mənavi xəzinənin qorunub gələcək nəsillərə çatdırılması baxımından, problemin araşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Аббасов, А. А. English-Azerbaijani proverbial dictionary. Printed in the USA, 2013, Trafford.
2. Abbasov, A.A, Məmmədov X.B. “Azərbaycanca-İngiliscə-rusca pəremioloji vahidlər lüğəti”. Bakı, Elm və təhsil. 2019, 524 s.
3. Yaqubqızı, M. Atalar sözləri. Bakı, "Nurlan" nəşriyyatı, 2013, 476 s.
4. Uzbekskie narodnie posloviťi. Sostaviteli T.Mirzayev, A.Musokulov, B.Sarimsakov. Qlavnyy redaktor: Sh. Turdimov. Tashkent: Vostok. 2005.
5. O‘zbek xalq maqollari (Tuzuvchilar: T.Mirzayev, A.Musoqulov, B.Sarimsoqov. Mas’ul muharrir: Sh.Turdimov. Toshkent: Sharq, 2005. – 512 b.
6. Мухамедова С.Х., Мамедов Х.Б. "Семантика поэтической структуры парадигмы «эввел-ахыр» «начало-конец» азербайджанских, русских и узбекских пословиц. Uzbekistan: Language and Culture. Applied philology, 2023, 2(5): 25-38 s.
7. Мамедов Х.Б. "Формулы азербайджанских и узбекских пословиц и притч в форме «перекрёстной рифмы» или «гошайарпаг»/«чарпаз гафийе. Язык и культура. Прикладная филология / Language and Culture, Uzbekistan / Узбекистан, 2022, 1 (5): 44-53 s.
8. Beysenova, A., Kadirova, X. Mashg‘ulotlarda o‘zbek va rus tillaridagi turg‘un birkimlarning lingvokulturologik qiyosiy tahlili // ORIENSS. 2023, №5. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/mashg-uloťlarda-o-zbek-va-rus-tillaridagi-turg-un-birikmalarning-lingvokulturologik-qiyosiy-tahlili>
9. Beysenova, A., & Kadirova, X. "Zamonamiz qahramoni" asarida qo‘llangan frazeologizmlarning badiiy tarjimada aks etishi (o‘zbek va rus tillari misolida). Uzbekistan Language and Culture, 2022. 5(1). Retrieved from <https://aphil.tsuull.uz/index.php/language-and-culture/article/view/4>
10. Mammadov Kh. New models of Azerbaijani, Turkish and English proverbs // Revista de etnografie ŗi folclor/ Journal of Ethnography and Folklore. Bucharest, 2023, 1-2, pp. 21-35.
11. Jumaboyeva, N.S., & Turaxonova, I.X. O'rta Osiyoda qo'llanilgan kalendarlar. Zamonaviy Dunyoda Pedagogika va Psixologiya, 2022, 9, 5 – 10. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6061641>.
12. X.Məmmədov. Azərbaycan nitq folklorunun pəremioloji möcüzəsi: dodaqdəyməz atalar sözləri. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Folklor İnstitutu, “Dədə Qorqud” elmi-ədəbi toplu, Bakı, 2022, I (76), səh 100-108.

